

Voortgangsnotitie SchiermonnikOOG op morgen

Inleiding

We zijn inmiddels een jaar op weg met het project “SchiermonnikOOG op morgen”, waarvoor de gemeenteraad in juni 2012 groen licht heeft gegeven (toen nog onder de naam “Schiermonnikoog 2025”). Nu het hoogseizoen voorbij is, willen wij een voortgangsnotitie aan u voorleggen en een vervolgaanpak met u bepalen.

Oorspronkelijke doelstellingen

In de aanpak hebben drie onderdelen centraal gestaan:

- *Analyse* gevolgen demografische en sociaal-economische ontwikkelingen;
- *Bewustwording* bij bewoners om een leefbaar eiland te houden;
- *Meedenken* en meedoen van bewoners.

Als we terugkijken naar de aanpak en de oorspronkelijke doelstellingen, dan constateren we als college met tevredenheid dat SchiermonnikOOG op morgen aan de verwachtingen voldaan heeft.

Analyse

Partoer (met ondersteuning van K+V) zijn begonnen met het maken van de analyse. Grondslag hiervoor vormde een sterkte- zwakteanalyse (SWOT) op basis van demografische en sociaal-economische ontwikkelingen. De uitkomsten van deze SWOT hebben zij verwerkt in een filmpje: ‘Stel je eens voor...’. Deze filmpresentatie vormde het startpunt van het praatcafé dat eind 2012 werd georganiseerd voor alle inwoners.

Bewustwording en meedenken in praatcafés

Het project is van start gegaan met twee praatcafés waarin met bewoners werd gesproken over de drie thema’s (wonen, werken en voorzieningen) en de vraag: ‘waar leidt de huidige situatie toe?’. Bedoeling van de praatcafés was inwoners bewust maken, een beweging op gang te brengen om de vraagstukken die krimp met zich meebrengt het hoofd te bieden en toekomstgerichte keuzes te maken. Uit de praatcafés komt een aantal onderwerpen naar voren: veel inwoners zijn het erover eens dat er iets moet gebeuren aan de marketing en promotie van het eiland, de kwaliteit van het toeristisch aanbod en de diversiteit aan werkgelegenheid.

Daarnaast wordt vaak genoemd dat de woningmarkt verstarde is en er behoefte is aan betaalbare woningen. Op het gebied van voorzieningen komen zaken naar voren als behoefte aan goed onderwijs en zorg voor ouderen. Voor de opbrengst aan ideeën wordt verwezen naar bijlage 1. Uit de betrokken en levendige gesprekken bleek ons in elk geval dat onze inwoners zich bewust zijn van de opgave om ons eiland leefbaar te houden en dat ze hier graag over meedenken. Aan de procesdoelstelling voor bewustwording bij en participatie van inwoners is daarmee voldaan.

Scenario-ontwikkeling (de interactieve sessies)

De inhoudelijke doelstelling is nog niet geheel bereikt. Wat opvalt bij de uiteindelijke opbrengst uit de avonden is dat er een sterke focus lag op het imago van het eiland en het toeristisch product Schiermonnikoog. En hoewel

de urgentie omtrent wonen wel wordt genoemd door inwoners, komt het niet tot concretisering in projecten. Ook op het gebied van diversiteit in werkgelegenheid komen nauwelijks (ver)nieuwe(nde) projecten op. Daarnaast ontberen veel ideeën een ‘investerende eigenaar’ in de gemeenschap. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de problemen bij de thema’s wonen en werken als te complex worden ervaren of dat de bewoners er voor hun gevoel te weinig invloed op uit kunnen oefenen.

Het blijkt in de praktijk niet gemakkelijk om de energie van de interactieve avonden, vast te houden in de weken en maanden daarna. Van de vele ideeën zijn er enkele daadwerkelijk uitgevoerd. De groep mensen die uiteindelijk tot actie overgaat, blijft redelijk klein. Maar misschien wordt er op veel gebieden gewoon geen urgentie gevoeld: op die gebieden waar er, om welke reden dan ook, echt iets moet gebeuren, wordt de handschoen uiteindelijk wel opgepakt (denk aan markten, VVV, recreatiewerk etc.).

Het thema wonen is de afgelopen maanden uitgebreid binnen de raad aan de orde geweest in de vorm van de ‘woondiscussie’. Ook hier blijkt keer op keer hoe complex deze materie is en vanuit hoeveel verschillende kanten ernaar kan worden gekeken. Vragen waarop nog geen antwoord is geformuleerd zijn bijvoorbeeld: Moeten er meer huurwoningen komen of meer koopwoningen? Moeten we handhaven op permanente bewoning of juist loslaten? Gebruiksmogelijkheden van (permanente) woningen verruimen of niet? Willen we maatwerk of strakkere regels? Dit onderwerp moet nog een vervolg krijgen.

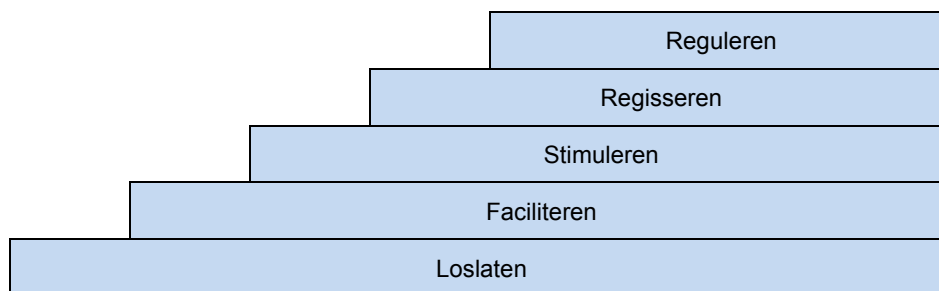
Op het gebied van voorzieningen is er één initiatief nader uitgewerkt: de denktank zorg heeft een discussiestuk geschreven over de toekomst van de zorg op het eiland. De bewoners achter deze denktank zijn uitgenodigd voor een raadsbijeenkomst over de veranderingen op het gebied van de (jeugd)zorg en participatie (transities sociaal domein).

Intermezzo: doe-democratie

De aanpak van SchiermonnikOOG op morgen sluit aan bij hedendaagse verhoudingen tussen bestuur en burgers. Aldus de recent verschenen kabinetsnota ter stimulering van een vitale samenleving *De Doe-democratie*: “Burgers en instellingen wachten niet meer op politieke besluiten, maar lossen zelf maatschappelijke kwesties op, zoals het onderhoud van speeltuinen, groenvoorziening of lokale voorzieningen. (...) Dit noemen we doe-democratie. Doe-democratie is een vorm van meebeslissen door simpelweg te doen.” Een mooi voorbeeld hiervan op ons eiland is natuurlijk de Stichting Dier- en speelweide die door de inzet van enthousiaste inwoners met de voormalige kinderboerderij een enorme kwaliteitsslag heeft gemaakt.

In genoemde kabinetsnota staan niet alleen vele voorbeelden van doe-democratie, maar ook van bezwaren ertegen en de kansen die de doe-democratie biedt. Daarom hebben wij ter inspiratie de kabinetsnota *De doe-democratie* als bijlage bij deze voortgangsnotitie gevoegd. Gelet op de ervaringen in SchiermonnikOOG op morgen hebben wij veel vertrouwen in de eilander doe-democratie, waarbij wij tegelijkertijd alert willen blijven op de spanning tussen onze gemeentelijke verantwoordelijkheid en de eigen verantwoordelijkheid van burgers.

Wat ons in het proces van SchiermonnikOOG op morgen duidelijk is geworden, is dat de gemeente een keuze heeft in de rol en verantwoordelijkheid die ze kiest of die door burgers gevraagd wordt. De gemeente kan niet kiezen voor één scenario of één rol voor alle maatschappelijke vraagstukken. Per vraagstuk kan deze rol verschillen. Dit komt goed tot uiting in de zogenaamde “participatietrap”:

Schema 1: Overheidsparticipatietrap

Loslaten: Wanneer de overheid een taak helemaal loslaat, heeft ze inhoudelijk noch in het proces enige bemoeienis.

Faciliteren: De overheid kiest een faciliterende rol als het initiatief van elders komt en zij er belang in ziet om dat mogelijk te maken.

Stimuleren: Een trede hoger heeft de overheid wel de wens dat bepaald beleid of een interventie van de grond komt, maar de realisatie daarvan laat ze over aan anderen. Ze zoekt slechts naar mogelijkheden om die anderen in beweging te krijgen.

Regisseren: Wanneer de overheid kiest voor regisseren, betekent dat ook andere partijen een rol hebben maar dat de overheid er belang aan hecht wel de regie te hebben.

Reguleren: Bovenaan de trap staat het zwaarste instrument dat de overheid kan inzetten, namelijk regulering door wet- en regelgeving. Als consequentie van dit middel kan de overheid regels ook handhaven en overtreding daarvan sanctioneren. Het instrumentarium van reguleren benadrukt dat de overheid daar waar het onder meer gaat over vraagstukken van orde en veiligheid altijd in een verticale verhouding tot haar burgers staat.

Met de participatietrap laten wij zien dat de gemeente per taak keuzes kan maken over haar rol. Daar waar traditioneel bestuur vaak teruggrijpt op het aloude instrument van regulering, geeft het concept van de doe-democratie een hele andere dimensie aan besturen en vormen van overheidsinterventie (dan wel non-interventie). Dit vraagt soms om loslaten door raadsleden, door ons als bestuurders en door onze medewerkers, terwijl wij bij een ander vraagstuk juist willen regisseren. Het lijkt ons een uitdaging om de komende periode met zowel burgers en organisaties als met bestuur en medewerkers de potentie van de Schiermonnikoogse doe-democratie verder te verkennen. Hieronder doen wij daarom een aantal voorstellen voor een vervolg.

Vervolgstappen SchiermonnikOOG op morgen

De beweging op het eiland is op gang gekomen, maar er moeten ook nog een aantal zaken worden opgepakt. Allereerst volgt nog stap 3 van het project: de bewonersavond. Tijdens deze avond willen wij de opbrengsten tot nu toe (zie bijlage I) terugkoppelen. Vervolgens willen wij samen met betrokkenen en geïnteresseerden bespreken welke initiatieven interessant zijn om op te pakken en nagaan of hier eigenaarschap (“ownership”) voor is. Afhankelijk van het thema kan het eigenaarschap bij de gemeente liggen, maar burgers kunnen natuurlijk ook zelf de regie in handen nemen. Voordat een initiatief ter hand wordt genomen, is het raadzaam de wederzijdse verwachtingen over rollen en verantwoordelijkheden te bepalen, bijvoorbeeld aan de hand van de participatietrap (zie schema 1).

Om de beweging en energie van SchiermonnikOOG op morgen vast te houden is het van belang aan betrokkenen te vragen op welke manier zij ideeën het liefst willen uitwerken en wat hun behoefte is om tot uitvoering ervan te komen (ontmoetingen, ondersteuning, begeleiding etc.).

Sommige vraagstukken willen we op een andere manier oppakken. Voor het onderwerp wonen willen we graag een zgn. expertmeeting organiseren. Dit betekent dat wij externe deskundigen op het terrein van volkshuisvesting en stakeholders (zoals WoonFriesland, Rabobank, makelaars, andere overheden) uitnodigen om dit complexe en urgente vraagstuk een stap verder te brengen. Wij hebben van de provincie de toezegging dat zij ons hierbij willen ondersteunen. Daarnaast komt op de andere eilanden nu ook de bewustwording rondom demografische ontwikkelingen op gang. Daarom zullen wij bij de voorbereiding nadrukkelijk VAST betrekken.

Voor het onderdeel werken kan ook worden gedacht aan een dergelijke bijeenkomst. Samen met deskundigen van buiten het eiland zou onderzocht kunnen worden hoe we het potentieel van het eiland ten volle kunnen benutten en op welke manier we de werkgelegenheid diverser kunnen maken.

BIJLAGE I

Opbengsten aftrap Praatcafé SchiermonnikOOG op morgen

De volgende punten werden door de deelnemers aangedragen op de drie thema's:

Werken

- Kwaliteit van het toeristische aanbod: focus, producten/ niches ontwikkelen
- Hoogwaardige beleving, eerlijk, dichtbij natuur, Erholung, wellness, ontzorging, ruigte, Cultuur/natuur, sport
- Schiermonnikoog boven alles
- Grote professionaliteitslag in promotie en productontwikkeling: wellicht uitbesteden
- Kwaliteit ondernemerschap versterken: meer beleving op het eiland
- Ontwikkeling unieke toeristische arrangementen door samenwerkende ondernemers
- Met bevestiging/inspiratie van buiten
- Gastvrijheid: actief verwelkomen wie hier komt/wil zijn
- Vele hoogwaardige kleinschalige culturele en sportieve evenementen en plekken
- Een veelzijdige eilander economie: toerisme plus niche MKB'ers en ZZP'ers
- Bevorder diversiteit: vestiging nieuwe MKB'ers en ZZP'ers op het eiland (tijdelijke ontheffingen op basis van businessplan)
- Broedplaats voor flexwerkers wonend op het eiland en bezoekers
- Ruimte voor werken/ontmoeten dichtbij Lauwersoog
- Inventarisatie benodigde ontwikkelruimte/kansen in gemeentelijke beleidsvoering na decentralisaties

Wonen

- Woningmarkt is verstarde.
- Gebrek aan (betaalbare) woningen voor gezinnen
- Doorstroming op gang brengen /scheefwonen tegengaan
- Vraagt om ruimte: extra woonlaag Riich, aankoop land gemeente en boeren
- Prijs koopwoningen moet omlaag
- Ruimte en flexibiliteit brengen in wonen: gedeeltelijke verhuur woningen, 50/50% wonen, onderscheid huur/koop
- Goedkope duurzame woningen (onderkant koop, huur): containers met gras op het dak
- Zwarte gaten in dorp voorkomen: kwaliteit!
- Bijzondere financiële arrangementen om potentiële inwoners het mogelijk te maken zich hier te vestigen
- Bijzondere bouwformules: Bouw je eigen duurzame huis (met elkaar, met eigen bouwvakkers)
- Maatwerk bij woninggebruik -> ≤180 dagen/hogere hypotheekgarantie/banken verhuur meerekenen
- Stimuleren verhuur eigen woningen: verhuur aantrekkelijk wonen, zowel permanent als recreatief
- Realisatie betaalbare huurwoningen juist voor gezinnen om forenzen te binden
- Ruimte voor goedkoop/klein begin starters op het eiland
- Cofinanciering senioren bij appartementen op het eiland
- Organiseren van product zorg in relatie tot wonen van senioren op het eiland
- Uit de markt halen afgeschreven woningen
- Samenwerking met ondernemers om "toekomstige" inwoners die willen werken op eiland te binden

Voorzieningen

- Goede scholing als basis, met name kwaliteit basisonderwijs
- Eenvoud, vanuit de vraag en kracht van bewoners zelf: jongeren, werkenden, ouderen
- Samenwerking tussen bewoners, bedrijven en instellingen
- Kansen voor ontwikkelen aanbod in termen van ruimte
- Dagopvang ouderen
- Verbindingen met Leeuwarden/ Groningen
- Digitale verbindingen minstens zo belangrijk: Schier APP, projectideeën liken, supporters en vaste gasten binden a la Facebook pagina Obermatten

Opbrengsten doecafé's

De inbreng uit de praatcafés werd meegenomen naar het doecafé. Idee achter deze avond was het verbinden van maatschappelijke vragen met wat we op het eiland zelf kunnen, de goede ideeën en initiatieven die hier leven. Tijdens deze avond konden inwoners in kleine groepjes concrete ideeën uitwerken. Vervolgens werden 'medestanders' gezocht die zich aan dit idee wilden verbinden. Dit leverde de volgende ideeën op:

WERKEN
Actielijn 1: Imagoversterking Schiermonnikoog <ul style="list-style-type: none">- Imago Schiermonnikoog- Imago verbeteren- VVV anders- Promotieteam
Actielijn 2: Versterking toeristische voorzieningen <ul style="list-style-type: none">- De SchierApp- Bagagevervoer Lauwersoog- Recreatieteam
Actielijn 3: Programmering <ul style="list-style-type: none">- Januari Warm Aanbevolen- Seizoensverbreding- Zorg&Zingeving- Themamaanden/-seizoenen- Verbreding evenementen
Actielijn 4: Meerwaarde van het eiland realiseren <ul style="list-style-type: none">- Ontwikkelen eilander producten- Arrangementen- Het Dorpsplein- Smalspoor (naar Marlijn)
LEVEN
Actielijn 5: Versterken onderwijs en kinderopvang <ul style="list-style-type: none">- Verhoging kwaliteit onderwijs 0-16 jaar- Kinderopvang in plaats van BSO- School/internaat
Actielijn 6: Versterken zorg- en wellnessvoorzieningen <ul style="list-style-type: none">- Denktank Zorg- Ontspannen, sport & gezondheid
Actielijn 7: Versterken winkelveorzieningen <ul style="list-style-type: none">- Kringloopwinkel
WONEN
Actielijn 8: Bevorderen woonklimaat <ul style="list-style-type: none">- Gastvrijheid
Actielijn 9: Ontschotting woningmarkt <ul style="list-style-type: none">- Woonzorgcomplex- Tijdelijk Wonen- Onbeperkt Wonen

In de maanden daarna zijn verschillende groepjes met hun idee aan de slag gegaan. De groepjes konden vanuit de gemeente ondersteuning krijgen bij het opzetten en uitwerken van projecten. Tijdens enkele zgn. trefpunten is er hard gewerkt aan initiatieven rondom marketing, promotie en seizoensuitbreiding. Daarnaast werkt de 'denktank zorg' aan een discussiestuk over de toekomst van de zorg op het eiland.

In de afgelopen periode zijn er verschillende initiatieven, in meer of mindere mate als vervolg op deze avonden, uitgewerkt, van start gegaan of in gang gezet:

- Organiseren van Trefpunten om mensen en ideeën samen te brengen
- Eilander Struimarkt (na het wegvallen van de Open Markten)
- Themamaanden: november wandelmaand
- Themamaanden: cultuurmaanden (After Sunset en Wad & Designfestival)
- Denktank zorg
- Wijzigingen binnen het bestuur van de VVV
- Welkomstbord op de steiger (initiatief)
- Nieuw recreatiewerk 'Lytje Willem'

Opbrengsten interviews met smaakmakers

Begin 2013 zijn er met 15 'sleutelfiguren', mensen die vanuit hun specifieke deskundigheid en/of betrokkenheid een bijdrage kunnen leveren aan dit project, gesprekken gevoerd over hun visie op de toekomst van het eiland. Zij kregen de volgende vragen voorgelegd:

1. Wat zijn de vragen en opgaven waar Schiermonnikoog voor staat als het vooruitkijkt naar 2025?
2. Welke sterke ijzers heeft Schiermonnikoog in het vuur om zelf haar toekomst ter hand te nemen?
3. Welke initiatieven en goede ideeën zou je onder de aandacht willen brengen? Waar en bij wie leven die?
4. Wat ga je in 2013 direct oppakken?

Deze vragen focussen op de drie thema's wonen, werken en voorzieningen.

Het doel van de gesprekken met de smaakmakers was het vinden van medestanders die mee willen trekken, het vinden van goede ideeën binnen (of buiten) de drie thema's, het vinden van dragers van projecten en na afloop het kunnen leggen van verbanden binnen de drie thema's.

De smaakmakers sloten zich aan bij de constatering dat het eiland vergrijsd, dat de huizenmarkt stil ligt en dat er genoeg werk is maar te weinig op HBO en hoger niveau.

Hoofdpijnen gesprekken smaakmakers

- Het eiland heeft verandering nodig, er is veel en te lang volgens de heersende wetmatigheden gewerkt. Deels omdat het niet nodig was om te veranderen, deels omdat men niet weet hoe te veranderen, deels omdat er een afwachtende houding is voor vernieuwende projecten en ideeën;
- Jonge ondernemers voelen zich geremd door de 'wetmatigheden' op het eiland. Zij willen wel veranderen maar kunnen dat niet of moeilijk;
- Het imago van het eiland en de structuren die dit in stand houden zullen met elkaar in gesprek moeten om vernieuwing te brengen en keuzes te maken omtrent het imago van het eiland, het woord 'samen' werd daarin een aantal keer gebezigd;
- Smaakmakers richten zich niet unaniem op een bepaald imago maar bewegen daarin binnen een breed spectrum;
- Rond het thema wonen komen de smaakmakers niet veel verder dan de heersende opvattingen. Meer leegstand, Middenstreek wordt donker, hoge prijzen, lang leeg, permanente bewoning of toch recreatieve bewoning. Smaakmakers geven aan dat de woningmarkt moeilijk te beïnvloeden is, zeker niet door de gemeente. Persoonlijk belang is toch leidend. Een aantal items is wel genoemd, het opdelen van woningen, het loslaten van de controle op gebruik van woningen en een aantal mogelijkheden vanuit bestaande bouw zoals de Riich.
- Ook smaakmakers vinden het moeilijk om concreet aan te geven hoe de arbeidsmarkt naar een hoger niveau gebracht kan worden. De huidige werkzaamheden op LBO en MBO niveau zijn nodig om je te handhaven als toeristisch eiland. Voor een verandering is ook een relatie met wonen gelegd.
- Werk en gedeeld wonen, drie dagen buiten het eiland en vier dagen op het eiland geeft mogelijkheden voor een verandering in wonen en werken op het eiland. Flexibel omgaan met wonen en werken, afschaffen controle.
- Op de beleidsterreinen werken, wonen en voorzieningen heeft de gemeente als aanjager een te beperkte rol. De gemeente kan op dit vlak een partner zijn, faciliterend voor haar burgers en ruimte biedend voor initiatieven. Bijvoorbeeld door het voorkomen van lange procedures en het zorgen voor een snellere besluitvorming en regels m.b.t. de woningmarkt te versoepelen.

- Er is een nieuwe rol weggelegd voor de VVV. De VVV moet worden opgezet voor ondernemers en festiviteiten. Zo kan de VVV mede worden ingezet voor het organiseren van cultuurevenementen en festivals.
- Smaakmakers willen zich inzetten om het eiland in beweging te brengen. Hoewel de urgentie wel wordt aangestipt is het lastig voor de smaakmakers om te komen tot concretisering in projecten op de thema's wonen, werken en voorzieningen. Het is mogelijk dat de problematieken door smaakmakers van Schiermonnikoog als te complex worden ervaren, of dat zij er te weinig invloed op uit kunnen oefenen omdat de thema's verbonden zijn aan allerlei regelingen. Veel initiatieven ontberen een 'investerende drager' in de gemeenschap. Smaakmakers geven aan dat er trekkers in de samenleving moeten worden aangewezen en dat partijen moeten samenwerken.

Opbrengsten digitale enquête

Een andere manier om initiatieven en goede ideeën te ontwikkelen voor Schiermonnikoog is door de mening van connecties aan de wal te peilen. Een uitnodiging om mee te doen aan de enquête is verstuurd naar oud-inwoners, werknemers en regelmatige bezoekers van Schiermonnikoog.

De enquête heeft opengestaan van begin december 2012 tot half januari 2013. Het invullen van de vragenlijst duurde ongeveer 10 minuten. De enquête bestond uit 11 gesloten en 5 open vragen. De vragen gingen over wonen, werken en recreëren op Schiermonnikoog. Daarna zijn er enkele open vragen gesteld over wonen, werken en voorzieningen. Hierbij kon de respondent in het kort invullen hoe Schiermonnikoog er nu uitziet en in

Er hebben 51 personen een uitnodiging gekregen om mee te doen aan de enquête, 7 personen hebben de enquête in zijn geheel ingevuld. In totaal hebben 5 mannen en 2 vrouwen de enquête ingevuld. Gezien het geringe aantal deelnemers is er gekozen voor een weergave van wat er in de ingevulde enquête is gezegd.

Uit de enquête met connecties aan wal komen de volgende lijnen naar voren:

- De meeste respondenten geven aan te willen werken op Schiermonnikoog. Zij willen het liefst ondernemen op het eiland en/of werken in de bouw- en overheidsbranche.
- De meerderheid van de respondenten geeft aan permanent op het eiland te willen wonen. De meeste respondenten komen dan met hun gezin naar Schiermonnikoog.
- Van de personen die aangeven te werken of te hebben gewerkt op Schiermonnikoog, geeft de helft aan nu niet op het eiland te willen werken. De andere twee respondenten geven aan (in de toekomst) wel op het eiland te willen werken.
- De geënquêteerden bezoeken het eiland vaak: de meerderheid geeft aan 3-4 keer per jaar voor een vakantie op het eiland te komen of 1-2 keer per jaar voor een dagje.
- Seizoenswerkgelegenheid en de mogelijkheden voor ZZP zijn pluspunten en maken werken op het eiland aantrekkelijk. De ligging/ bereikbaarheid, het ontbrekende overzicht op de arbeidsmarkt en de woningmarkt wordt als nadelig beschouwd bij het werken op het eiland.
- De omgeving met mooie natuur, rust en inspiratie, het strand en veilig en vertrouwd wonen zijn sterke punten van Schiermonnikoog op het gebied van wonen. Zwakke punten zijn de hoge huizenprijzen en de weinige mogelijkheden voor huur.
- De aanwezigheid van scholen, het strand en de vele sociale activiteiten zijn pluspunten. Nadelig is het ontbreken van voorzieningen als een overdekt gemeentelijk zwembad, een beperkt aantal sportverenigingen en zorgvoorzieningen.
- Connecties aan wal komen met enkele oplossingen voor problematiek op het gebied van wonen, werken en voorzieningen. Relaties tussen wonen, werken en voorzieningen worden hierin gelegd. Er wordt vaak niet aangegeven wie verantwoordelijk is voor de uitvoer van de genoemde initiatieven.
- In 2025 zien connecties aan wal meer vaste banen, sportverenigingen, een overdekt zwembad en een variëteit aan winkels op Schiermonnikoog. Ondernemers verlenen diensten op afstand vanaf het eiland. Er staan voldoende betaalbare huur-en koopwoningen op het eiland en de natuur blijft onaangetast.